

УДК 378: 372.461

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ У РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Т.Р.Браніцька

Анотація. Досвід країн близького зарубіжжя з аналогічними для України історико-політичними, соціально-економічними процесами становить для нас певний інтерес тому, що конфліктологічна культура – це явище інтернаціональне. Чимало прогресивних ідей білоруського досвіду підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери можуть бути успішно використані в Україні, зокрема, особливості практичної підготовки; професійного відбору та ін.

У нашій статті ми розглянемо деякі аспекти професійної підготовки майбутніх практичних психологів у Білорусі.

Ключові слова: конфліктологічна культура, професійна підготовка, майбутні фахівці соціономічної сфери, практичний психолог.

Аннотация. Опыт стран ближнего зарубежья с аналогичными для Украины историко-политическими, социально-экономическими процессами представляет для нас определенный интерес потому, что конфликтологическая культура - это явление интернациональное. Немало прогрессивных идей белорусского опыта подготовки будущих специалистов социономической сферы могут быть успешно использованы в Украине, в частности, особенности практической подготовки; профессионального отбора и др.

В нашей статье мы рассмотрим некоторые аспекты профессиональной подготовки будущих практических психологов в Беларуси.

Ключевые слова: конфликтологическая культура, профессиональная подготовка, будущие специалисты социономической сферы, практический психолог.

Summary. Experience of the nearest countries of Ukraine in historiko-political, social and economic processes represents for us certain interest because conflictological culture is the international phenomenon. Many progressive ideas of the Belarussia experience of preparation of the future experts of socionomical sphere can be successfully used in Ukraine, in particular, features of practical preparation; professional selection, etc.

In our article we will consider some aspects of professional training of the future practical psychologists in Belarussia.

Keywords: conflictological culture, professional training, the future experts socionomical sphere, the practical psychologist.

Постановка проблеми. Освітній досвід країн близького зарубіжжя з подібними до українських історико-політичними, соціально-економічними процесами становить для нас певний інтерес, оскільки значна кількість педагогічних явищ має інтернаціональний характер і може бути потрактована у спільних культурних контекстах. Чимало прогресивних ідей білоруського досвіду підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери можуть бути успішно використані в Україні, зокрема, особливості практичної підготовки, професійного відбору та ін.

Аналіз останніх публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх психологів знаходиться в центрі уваги багатьох науковців (Г.Балл, О.Бондаренко, С.Максименко, В.Панок, Н.Пов'якель, Н.Пророк, В.Семіченко, Н.Чепелева та інші).

Останнім часом зростає кількість досліджень українських та зарубіжних психологів, спрямованих на вивчення змісту професійної підготовки психологів в умовах вищих навчальних закладів, ролі різних форм та методів навчання, комплексу професійно важливих якостей особистості психологів та умов їх формування (Т.Вілюжаніна, Ж.Вірна, Л.Долинська, М.Д'яченко, Л.Мітіна, Е.Носенко, В.Панок, Н.Пов'якель, Н.Пророк, О.Саннікова, В.Семіченко, Т.Яценко та інші).

Невирішена раніше частина проблеми. Аналіз вітчизняної й зарубіжної наукової літератури підтверджує наявність досить високого інтересу до вивчення й оцінки діяльності психологів. Однак,

досвід підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій, зокрема практичних психологів, в Республіці Білорусь висвітлено недостатньо.

Мета статті. У нашій статті ми розглянемо деякі аспекти професійної підготовки майбутніх практичних психологів у Білорусі.

Виклад основного матеріалу. Ініціатором надання психологічної допомоги в Білорусі по праву можна назвати Л. Виготського, який випередив час, створивши в період роботи в технікумі міста Гомеля психологічний кабінет.

Успішній організації психологічної допомоги за останнє десятиліття сприяли науково-практичні розробки старшого покоління психологів вищої школи. Тематика їхніх досліджень мала практичну спрямованість, зокрема, надання психологічної допомоги учням, педагогам і батькам: професійна орієнтація та підготовка учнів до праці (керівник Ф.Івашенко), психологія міжособистісних відносин у дошкільному й шкільному віці (керівник Я.Коломінський), диференційоване навчання (керівник Л.Рожина), підготовка студентів до виховної роботи (керівники М.Клевченя, Г.Красневська), проблеми професійної підготовки у вищому навчальному закладі (керівник Л.Кандибович).

Поступово сформувалася потреба в психологічних послугах і у населення. Так, у 1974 р. почала працювати Служба знайомств «Супутник», прийом в якій вели психологи під керівництвом професора Я.Коломінського. У березні 1986 р. у Мінську відкрилася міська госпрозрахункова консультація «Шлюб і сім'я», психологічні послуги в якій забезпечувалися А.Сізановим. У журналі «Робоча зміна» з'явилися статті дослідників, котрі виявили інтерес до практичної психології та психологічного консультування.

Почав працювати Телефон довіри, перетворений у подальшому на Службу екстреної психологічної допомоги (246-11-11).

У 1983 р. в школах і педагогічних ВНЗ було введено курс «Етика і психологія сімейного життя». Багато вчених-психологів та викладачів вищої школи долучилися до роботи з підготовки навчально-методичних посібників для забезпечення цього курсу (Я.Коломінський, Д.Водзінський, М.Григорович, В.Пісаренко та ін.).

Реальні ж умови для масового впровадження психології в систему освіти Республіки Білорусь з'явилися тільки в 1988 р., коли почалася підготовка практичних психологів для закладів освіти.

Мінський державний педагогічний інститут ім. М. Горького (нині – Білоруський державний педагогічний університет імені Максима Танка) один із перших у колишньому СРСР здійснив набір двадцяти трьох вчителів шкіл-інтернатів для навчання за новою спеціальністю «Практичний психолог закладів освіти».

Колегія Міністерства освіти СРСР прийняла рішення відкрити з 1988 р. у МДП ім. М.Горького спеціальний факультет перепідготовки практичних психологів для закладів освіти. Базою для нього став спеціальний факультет організаторів народної освіти (декан Н. Міцкевич). На кафедрі психології та кафедрі загальної та дитячої психології були розроблені навчальні плани й програми, визначені основні дисципліни, види психологічної практики.

З початку 90-х років створюється нормативно-правова база діяльності психологів закладів освіти. Значну допомогу в її розробці надали тимчасові наукові колективи, утворені за ініціативою Міністерства освіти (керівники Ю.Карандашев, О.Попова, Н.Циркун). Їхні напрацювання лягли в основу багатьох документів, що регламентують діяльність психологів і надання психологічної допомоги. Створено освітній стандарт з практичної психології (керівник С.Коптева).

Отже, психологічна служба в системі освіти поступово стала переходити з експериментального в робочий режим діяльності.

Відповідно до наказів Міністерства праці та Міністерства освіти з 1996 р. у початкових, базових і загальноосвітніх школах введено посаду психолога (з 1998 р. – педагога-психолога). З 1998 р. посада педагога-психолога введена у відділах виховної роботи з молоддю вищих навчальних закладів. З 2000 р. посада педагога-психолога з'явилася у всіх типах дошкільних закладів.

Педагоги-психологи працюють сьогодні також у закладах позашкільного виховання та освіти, дитячих спортивних школах та оздоровчих таборах, хоча питання обов'язкового введення цієї посади до штатного розпису тільки розглядається Міністерством освіти спільно з Міністерством праці та соціального захисту. Крім того, психологічну допомогу дітям і батькам у системі освіти надають 112 центрів корекційно-розвивального навчання й реабілітації (ЦКРНІР), 31 соціально-педагогічний центр (СПЦ), 94 дитячих соціальних притулки, 3 соціально-психологічних реабілітаційних центри для населення, яке постраждало від аварії на ЧАЕС.

Розвиток мережі вище названих закладів дозволив успішно розв'язати питання надання спеціалізованої допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку за місцем проживання й

завдяки цьому не допустити їх розриву з сім'єю, своєчасно надавати підтримку, в тому числі й психологічну, дітям з сімей, в яких проявилися ознаки неблагополуччя, і таким чином стримувати зростання соціального сирітства.

І головне, робота фахівців у соціально-педагогічних закладах дала можливість не допустити розвитку в Білорусі такого страшного явища, як дитяча безпритульність, створити інститут прийомної сім'ї, розширивши для дитини, яка «випала» із родинного гнізда, можливості виховання в сім'ї.

Популярність діяльності психолога збільшується з кожним роком. За останні 10 років конкурс при вступі до ВНЗ на дану спеціальність один із найвищих. І це незважаючи на те, що психологів готують на 26 факультетах в 22 державних і недержавних вузах і 12 інститутах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Нині в системі освіти вищу базову психологічну освіту мають 37% педагогів-психологів. Разом з тим, без будь-якої психологічної освіти працюють 13% фахівців з вищою педагогічною освітою. Правда, більшість із них вже навчається за психологічною спеціальністю на дворічних очно-заочних курсах. Решта 50% фахівців мають базову педагогічну освіту й додаткову психологічну, отриману, в основному, протягом дворічної очно-заочної перепідготовки в інститутах підвищення кваліфікації. Частина психологів закінчила психологічні факультети у вузах Москви й Санкт-Петербурга, що сприяє науково-практичній інтеграції у сфері надання психологічної допомоги.

Ще одним прикладом шляху такої інтеграції та впливу психологічних шкіл інших країн є широке поширення й затребуваність серед білоруських фахівців психологічної літератури, що виходить в Росії, Україні та інших країнах.

Для педагогів-психологів закладів освіти видаються спеціальні журнали «Психологія», «Білоруський психологічний журнал».

Важливе місце в підготовці майбутніх психологів у Білорусі посідає практика, під час якої студенти одержують можливість застосувати теоретичні знання на рівні практичного розв'язання проблемних ситуацій навчання й виховання. Адже вона створює передумови усвідомлення майбутнім практичним психологом потреби в отриманні нового знання, його інтеріоризації та застосування.

Одним із важливих видів практики є навчальна психодіагностична практика, мета якої – систематизація теоретичних знань з психології в процесі практичної діяльності психолога-діагноста для формування його активної професійної позиції. Вона сприяє залученню до професійного співтовариства, рефлексії професійних можливостей, цілей, потреб, інтересів, особистісного потенціалу, освоєння умінь міжособистісної взаємодії як прояву психологічної культури особистості, «людяності» взаємин з колегами та клієнтами, осмисленню власної фахової позиції, професійного самовизначення.

Цілі й завдання навчальної психодіагностичної практики опосередковані моделлю професійної діяльності психолога, системою професійної підготовки студентів-психологів і спеціально організованою ситуацією навчання, що активізує самостійну навчальну діяльність студентів.

Тривалість першої частини навчальної психодіагностичної практики у Республіці Білорусь становить 2 тижні з відривом від навчання в першому семестрі, другої частини – чотири тижні з відривом від навчання у другому семестрі.

Метою першої частини навчальної психодіагностичної практики є закріплення й поглиблення теоретичних знань психодіагностичних методів (спостереження, анкетування, інтерв'ю, контент-аналізу) дослідження, вдосконалення організаційного, технологічного та інтерпретаційного аспектів діагностичної роботи; формування професійно значущих якостей особистості студента-психолога.

Мета другої частини навчальної психодіагностичної практики полягає в підготовці студента до виконання професійних функцій психолога-діагноста; формування професійно значущих якостей особистості студента-психолога.

До завдань практики належать:

1. Вивчення системи психологічної роботи на базах практики, змісту діяльності психолога.
2. Набуття й удосконалення психологічних знань, умінь і навичок, набутих у період навчання в університеті; застосування їх у практичній діяльності.
3. Формування спеціальних психодіагностичних умінь, спрямованих на прийняття та виконання соціального замовлення.
4. Формування професійно-психологічних умінь в організації та проведенні виховної роботи; накопичення досвіду психологічної діяльності, надання практичної допомоги (виконанні соціального замовлення) базі практики.
5. Виховання якостей соціально активної й емпатійної особистості, формування творчого підходу до професійно-психологічної діяльності у сфері освіти.

Білоруські студенти проходять практику в навчально-виховних закладах системи освіти, а саме: дитячих дошкільних закладах, школах, дитячих будинках, ліцеях, гімназіях, діагностично-реабілітаційних центрах, позашкільних установах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах тощо. Вони працюють індивідуально й з групою обстежуваних, використовуючи досягнення психологічної науки.

Установча конференція є організаційним етапом практики. Вона проводиться за 3-5 днів до початку кожного етапу практики для всіх студентів і керівників-методистів. На конференції керівник практики розкриває цілі, завдання і зміст майбутньої роботи, дає рекомендації з ведення та оформлення необхідної документації, повідомляє відомості про розподіл студентів на бази й формує групи студентів-практикантів під керівництвом групових керівників-методистів.

У кожній групі студентів призначається староста, який виконує організаційні функції (координує роботу студентів, оповіщає їх про консультації та інші заходи, враховує відвідуваність, виконує доручення групового методиста).

Під час практики студент працює з урахуванням плану роботи психолога установи. На підставі аналізу плану роботи психолога, змісту звернень до нього і з урахуванням вимог програми практики студент-практикант разом з керівником-методистом і психологом закладу складає свій індивідуальний план діяльності, спрямований на реалізацію цілей і завдань практики.

Протягом кожного етапу практики студент-практикант веде щоденник, в якому відображається виконана ним робота.

Підсумкова конференція є завершальним етапом практики й проводиться не пізніше, ніж через 2 тижні після закінчення кожного етапу. На конференціях аналізується й оцінюється робота студентів-практикантів, їхня звітна документація, умови проходження практики.

Зміст першої частини практики опосередкований цілями й завданнями практики і передбачає такі види діяльності студентів:

1. Індивідуальне планування роботи на період практики.
2. Знайомство з психодіагностичною діяльністю психолога: методами та методиками; оформлення, надання результатів; аналізом соціальних замовлень, що висуваються психологічній службі; оснащенням робочого місця психолога, формами й методами самоосвіти та підвищення кваліфікації психолога.
3. Виконання соціального замовлення (вивчення особистості досліджуваного). Соціальне замовлення має відповідати цілям і завданням психодіагностичної практики, може містити різні види діяльності, такі як: аналіз змісту звернень до психолога для проведення діагностичного обстеження, складання переліку діагностичних процедур, систематизація картотеки психодіагностичних методів і методик, проведення діагностичного обстеження групи за допомогою 1-2 методик, виконання методичного матеріалу, обробка, інтерпретація наявного емпіричного матеріалу та ін.
4. Розробка програми, організація, проведення та аналіз спостереження особистості досліджуваного з урахуванням соціального замовлення закладу та наукової літератури.
5. Розробка плану, організація, проведення та аналіз бесіди, інтерв'ю на основі наукової літератури.
6. Розробка анкети, організація, проведення та аналіз анкетування з урахуванням соціального замовлення закладу та наукової літератури.
7. Розробка, організація, проведення та інтерпретація аналізу продуктів діяльності та творчості (контент-аналіз) особистості на основі наукових розробок.
8. Складання списку використаної літератури. Студент надає результати, оформлені у вигляді протоколів обстеження, включаючи емпіричний матеріал. За результатами обробки та інтерпретації даних складається психологічна характеристика особистості досліджуваного або групи обстежуваних.
9. Складання письмового індивідуального звіту за результатами практики, підписаного самим студентом, керівником практики від організації, затверджений керівником (заступником керівника) організації і підтверджений печаткою організації, участь у підсумковій конференції.

Зміст другої частини практики опосередкований її цілями і завданнями та передбачає такі види діяльності студентів:

1. Індивідуальне планування роботи на період практики.
2. Знайомство з психодіагностичною діяльністю психолога: цілями й завданнями психодіагностичної діяльності; методами та методиками психодіагностики; способами виконання, оформлення, надання результатів; аналізом соціальних замовлень, що висуваються психологічній службі; оснащенням робочого місця психолога, формами й методами самоосвіти та підвищення кваліфікації психолога.

3. Розробка програми, організація, проведення та аналіз діагностичного обстеження однієї групи. Встановлюються взаємини співробітництва, проводиться психодіагностика групи (класу) за 3-4 методиками, здійснюється обробка та інтерпретація емпіричних даних, складається характеристика групи, розробляються необхідні рекомендації.

4. Проведення науково-практичного діагностичного обстеження особистості 2-х обстежуваних відповідно до запропонованої програми та з урахуванням соціального замовлення закладу. З цією метою студент здійснює повний цикл психодіагностичного процесу: приймає запит, збирає анамнез, проводить діагностику за 10-11 методиками, запропонованими в переліку рекомендованих діагностичних процедур, оформляє протоколи обстеження, обробляє, інтерпретує отримані результати й формулює психологічний діагноз, складає характеристику досліджуваного, прогноз розвитку його особистості та необхідні рекомендації.

5. Виконання соціального замовлення закладу, що надає умови для проходження студентами практики. Соціальне замовлення має відповідати цілям і завданням психодіагностичної практики, може містити різні види діяльності, наприклад: аналіз змісту звернень до психолога для проведення діагностичного обстеження, складання переліку діагностичних процедур, систематизація картотеки психодіагностичних методів і методик, проведення діагностичного обстеження групи за допомогою 1-2 методик, виконання методичного матеріалу, обробка, інтерпретація наявного емпіричного матеріалу та ін.

6. Розробка розгорнутого плану-конспекту й проведення презентації психологічної освіти за результатами психодіагностики.

7. Складання списку використаної літератури.

8. Складання письмового індивідуального звіту за результатами практики, підписаного самим студентом, керівником практики від організації, затвердженого керівником (заступником керівника) організації і підтвердженого печаткою організації, участь у підсумковій конференції.

9. Проведення діагностики відповідно до обраної теми курсової роботи (за бажанням студентів). Зміст другої частини навчальної психодіагностичної практики дозволяє сформулювати вміння відбору та апробації діагностичного інструментарію, адекватного цілям і завданням наукового дослідження, здійснювати збір і первинну обробку емпіричного матеріалу. Отримані дані надаються для контролю науковому керівнику курсової роботи й груповому керівнику-методисту.

Відповідно до цілей і завдань першої частини психодіагностичної практики за 3 дні до проведення підсумкової конференції студент має надати груповому керівнику такі документи:

1. Щоденник практиканта з індивідуальним планом роботи проходження практики зі щоденними записами про його виконання і щоденною атестацією, підписаною психологом бази.

2. Аналітичний звіт про психодіагностичну роботу психологічної служби навчальної бази, до якої був прикріплений практикант, із зразками оформлення документів.

3. Звіт про виконання соціального замовлення.

4. План, (відео- та / або аудіоматеріали), карту спостереження, інтерпретацію результатів спостереження, психологічний висновок та рекомендації.

5. План, схема, аналіз, інтерпретація результатів інтерв'ю, психологічний висновок та рекомендації.

6. План, заповнені анкети (не менше 15), матрицю обробки, інтерпретацію результатів проведеного анкетування, психологічний висновок та рекомендації.

7. План, емпіричний матеріал для контент-аналізу (малюнки, твори та ін.), матриця контент-аналізу, інтерпретація, психологічний висновок та рекомендації.

8. Письмовий звіт про проходження практики, підписаний самим студентом, психологом і керівником (заступником керівника) організації.

9. Письмовий відгук про проходження практики, підписаний психологом бази й керівником (заступником керівника) організації, підтверджений печаткою організації.

10. Підготовка матеріалів для підсумкової конференції та їх презентація (комп'ютерна презентація, стінна газета тощо).

Відповідно до цілей і завдань другої частини навчальної діагностичної практики за 3 дні до проведення підсумкової конференції студент має надати груповому керівнику такі документи:

1. Щоденник практиканта з індивідуальним планом роботи на період практики зі щоденними записами про його виконання й щотижневої атестацією, підписаними психологом бази.

2. Аналітичний звіт про психодіагностичну роботу психологічної служби навчальної бази, до якої був прикріплений практикант, із зразками оформлення документів.

3. Діагностичні матеріали з вивчення колективу, групи: протоколи обстеження в кількості не

менше трьох; аналітичну довідку про виконання діагностики групи з графіками, таблицями, рекомендаціями. Емпіричні матеріали мають бути представлені на захисті практики, після чого можуть бути повернуті на бази практики.

4. Діагностичні матеріали з вивчення особистості двох досліджуваних (результати анамнезу, всього 10-11 протоколів обстеження, психологічна характеристика та рекомендації з розвитку особистості досліджуваного).

5. Розгорнутий план-конспект сценарію презентації психологічної освіти за результатами психодіагностики, самоаналіз проведення тематичного повідомлення, аналіз заходу, проведеного однокурсником. Презентація може бути організована в різній формі: бесіди, диспуту, класної години, уроку-лекції, факультативу, звіту перед педагогічною радою тощо.

6. Звіт про виконання соціального замовлення.

7. Самоаналіз ефективності роботи на практиці, письмовий звіт про проходження практики, підписаний самим студентом, психологом і керівником (заступником керівника) організації.

8. Письмовий відгук про проходження практики, підписаний психологом бази й керівником (заступником керівника) організації, підтверджений печаткою організації.

Також студенти мають підготувати матеріали для підсумкової конференції та їх презентацію (комп'ютерна презентація, стінна газета, колаж, фотоальбом, твір на тему: «Практика – це здорово! Чи ні?»)

Висновки. Професійна підготовка фахівців соціономічної сфери, зокрема практичних психологів, у Республіці Білорусь є багаторівневою, комплексною, має потужну практичну складову. Досвід такої підготовки спеціалістів може бути з успіхом використаний і в Україні.

Література

1. Кремер Е.З. Психология сегодня: состояние и задачи (на пути к новому качеству профессионально-психологического сообщества) // Университетское психологическое образование: оценка ситуации и возможные перспективы Материалы проблемно-разработческого семинара (Минск, 21-23 сентября 2000 г.) Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования / Под. ред. А.А. Забирко, Н.Д. Корчаловой. Мн., Технопринт, 2000. – С. 25-30.
2. В.В.Рубцов. Подготовка психологических кадров для нового информационного общества / Мульдаров В.К., Кондаков И.М. // Университетское психологическое образование: оценка ситуации и возможные перспективы Материалы проблемно-разработческого семинара (Минск, 21-23 сентября 2000 г.) Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования; Под. ред. А.А. Забирко, Н.Д. Корчаловой. – Мн., Технопринт, 2000. – С. 41-44.
3. Сборник «Нормативные документы для педагогов-психологов и психологической службы учреждений образования» / Автор-разработчик и составитель А.Н. Сизанов. – Центр учебной книги и средств обучения национального института образования, Минск, 2006.